

The University of Tehran Press

Protection of the Persian Language and Letters in Constitutional Proceedings Under Article 15 of the Constitution and General Policies on Legislation with Emphasis on the Texts of Criminal Laws

Amin Allah Zamani¹

1. Assistant Prof, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law, University of Judicial Science and Administrative Services, Tehran, Iran. Email: zamani@ujas.ac.ir

Article Info	Abstract
<p>Article Type: Research Article</p> <p>Pages: 1779-1801</p> <p>Received: 2022/01/18</p> <p>Received in Revised form: 2022/06/23</p> <p>Accepted: 2022/09/12</p> <p>Published online: 2024/09/22</p> <p>Keywords: <i>fifteenth principle, Persian legal language, General Policies on Legislation, the Guardian Council.</i></p>	<p>According to Article 15 of the Iranian constitution, documents, correspondences and official texts like legislative acts, should be in the Persian language and script. The Guardian Council is obliged to return enactments contrary to the said principle to parliament of for correction. The concept of «Persian language and script» is not limited to Persian words (minimal approach) and the Guardian Council should also consider grammatical, dictatorial, editorial conceptual errors as prescribed by the Persian Language and Literature Academy as well as common calligraphy and the writing rules (maximum approach). So it is necessary that the Guardian Council's proceedings based on the mentioned principle include observing the principles and norms of “communal Persian language “ and "legal Persian language" in the enactments. This procedure causes accuracy, clarification, and sustainability of legal literature in parliamentary acts. Ignoring these rules may also be contrary to nineteen clause of General Policies on Legislation and the first clause of Article 110 of the Constitution. The research method is descriptive-analytical and explains the identifiers and metrics of the legal Persian language in the legislation.</p>
How To Cite	Zamani, Amin Allah (2024). Protection of the Persian Language and Letters in Constitutional Proceedings Under Article 15 of the Constitution and General Policies on Legislation with Emphasis on the Texts of Criminal Laws. <i>Public Law Studies Quarterly</i> , 54 (3), 1779-1801. DOI: https://doi.com/10.22059/JPLSQ.2022.337322.3002
DOI	10.22059/JPLSQ.2022.337322.3002
Publisher	The University of Tehran Press.

پاسداری از زبان و خط فارسی در دادرسی اساسی بر پایه اصل ۱۵ قانون اساسی و سیاست‌های کلی نظام قانونگذاری: با تأکید بر متون قوانین کیفری

امین‌اله زمانی[✉]

۱. استادیار، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری، تهران، ایران.

رایانامه: zamani@ujss.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: پژوهشی</p> <p>صفحات: ۱۷۷۹-۱۸۰۱</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۰/۲۸</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۴/۰۲</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۶/۲۱</p> <p>تاریخ انتشار برخط: ۱۴۰۳/۰۷/۰۱</p> <p>کلیدواژه‌ها: اصل ۱۵، زبان فارسی حقوقی، سیاست‌های کلی نظام قانونگذاری، شورای نگهبان.</p>	<p>برابر اصل ۱۵ قانون اساسی، اسناد و مکاتبات و متون رسمی - مانند نوشته مصوبه‌ها و قوانین - باید به زبان و خط فارسی باشد. شورای نگهبان حسب وظیفه باید مصوبه‌های ناسازگار (مغایر) با اصل پیش گفته را برای بازسازی (اصلاح) به مجلس شورای اسلامی برگرداند. پنداره (مفهوم) «زبان و خط فارسی» در این اصل، تنها ناظر به واژگان فارسی نبوده و شورا در بررسی خود باید افزون بر ایرادهای واژگانی (رویکرد حداقلی)، ایرادهای دستوری، املائی، ویرایشی و مفهومی مصوب یا مورد پذیرش فرهنگستان زبان و ادب فارسی و همچنین رسم‌الخط یا آیین نگارش را که جزء ابزارهای عرفی زبان فارسی است، در نظر گیرد (رویکرد حداکثری)؛ بنابراین بایسته است که دادرسی شورا بر پایه اصل یادشده دربردارنده رعایت اصل‌ها و هتجارهای «زبان فارسی همگانی» و «زبان فارسی حقوقی» در مصوبه‌ها باشد. این رویه مایه پرمایگی (اتقان)، روشنی (شفافیت) و استواری (استحکام) ادبیات حقوقی مصوبه‌ها می‌شود که رعایت نکردن آن افزون بر ایراد بر پایه اصل ۱۵، می‌تواند ناسازگار (مغایر) با بند ۹ سیاست‌های کلی نظام قانونگذاری و در نتیجه مغایر با بند ۱ اصل ۱۱۰ قانون اساسی نیز باشد. روش پژوهش توصیفی - تحلیلی است و به تبیین شناسه‌ها و سنجش‌های زبان فارسی حقوقی در مصوبه‌ها نیز پرداخته می‌شود.</p>
استناد	<p>زمانی، امین‌اله (۱۴۰۳). پاسداری از زبان و خط فارسی در دادرسی اساسی بر پایه اصل ۱۵ قانون اساسی و سیاست‌های کلی نظام قانونگذاری: با تأکید بر متون قوانین کیفری مطالعات حقوق عمومی، ۵۴ (۳)، ۱۷۷۹-۱۸۰۱.</p> <p>DOI: https://doi.com/10.22059/JPLSQ.2022.337322.3002</p>
DOI	10.22059/JPLSQ.2022.337322.3002
ناشر	مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

۱. مقدمه

خط و زبان از عناصر فرهنگ و هویت یک جامعه شمرده می‌شود. جابه‌جایی مفاهیم و معانی در میان مردم و از یک دودمان به دودمانی دیگر و نگهداری آن وابسته به زبان و خط است؛ به‌گونه‌ای که دگرگونی خط و زبان - مانند آنچه در کشورهای شبه‌قاره هند و یا دگردیدی خط در کشوری مانند تاجیکستان رخ داده است - می‌تواند به تغییر فرهنگ و شکاف میان نسل‌ها با پیشینه فرهنگ و تمدن خود بینجامد (مرتضویان، ۱۳۷۴: ۴۳ و ۴۴). اینکه امروز ایرانیان می‌توانند نویسه‌های (متن‌های) فارسی گذشته خود را هم بخوانند و هم به‌آسانی درک و فهم کنند؛ وام‌دار دو امر برجسته است؛ اول نگهداری رسم‌الخط و آیین نگارش فارسی و دوم کوشش ادیبان و شاعرانی - همچون حکیم ابوالقاسم فردوسی - که برای جابه‌جایی مفاهیم زبان فارسی و نگهداری واژگان آن، روش سروده (شعر) و نثر را با آمیزه‌ای از فرهنگ اسلامی - ایرانی برگزیدند؛ تا عناصر فرهنگ و نشانه‌های آن سینه به سینه و نسل به نسل در پرتو نظم و آهنگ آهنگین شعر و ادب گسترش یابد. نگارنده باورمند است که پس از فردوسی، سعدی شیرازی، توانسته است که با نوآوری و گسترش تمثیل و داستان و شعر برخاسته از فرهنگ و اجتماع به امر نگهداری زبان و فرهنگ این سرزمین در درازنای زمان، کمک درخور ستودنی نماید و زبان خویش را پس از سده‌ها به‌گونه‌ای بیاموزد که امروز این ما باشیم که به زبان فارسی آموخته‌شده از سعدی سخن بگوییم (فروغی، ۱۳۹۵: ۲۰۶؛ به نقل از شایگان، ۱۳۹۵: ۲۰۶). پیامد این مجاهدت‌های ادبی آن شده است که فرهنگ و شناسه‌های آن از راه خط و زبان فارسی همچنان پیوسته در زمان و با میراثی مشترک ادامه یابد و از این‌رو ارزش «خط و زبان» به‌گونه‌ای است که می‌توان آن را به مانند نخ تسبیح فرهنگ و هنر یک جامعه دانست. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز از دریافت این مهم غافل نبوده و نگهداری خط و زبان فارسی را از اصول اساسی دانسته است. برابر با اصل ۱۵ قانون اساسی، زبان و خط رسمی و مشترک مردم ایران، فارسی است و همگی اسناد، مکاتبه‌ها، نوشته‌های رسمی و کتاب‌های درسی باید با خط و زبان فارسی باشند. از جمله اسناد و مکاتبه‌های رسمی و سازمانی، قوانین و مقررات مصوب مراجع قانونگذاری مانند مجلس شورای اسلامی است که رعایت این اصل درباره متون آنها بایسته انجام است. پرسش بنیادین این پژوهش آن است که دادرسی شورای نگهبان و سنجه‌های آن بر پایه اصل ۱۵ قانون اساسی در نظارت و واریسی بر نوشته مصوبه‌های مجلس شورای اسلامی، در نگهداری خط و زبان فارسی چگونه بوده و آیا این سنجه‌ها بسنده برای رعایت اصل ۱۵ در مصوبه‌هاست یا خیر؟ پرسش دیگر آن است که کدام سنجه‌های دیگر باید در دادرسی بر پایه اصل ۱۵ مورد توجه قرار گیرد؟ برای پاسخ به این پرسش‌ها پس از شناساندن پنداره‌های (مفاهیم) وابسته به موضوع پژوهش از جمله خط و زبان فارسی، رویه و نظرهای شورای نگهبان بر پایه اصل ۱۵ قانون اساسی درباره

مصوبه‌های مجلس شورای اسلامی، واکاوی و بررسی می‌شود. پس از آن سنجه‌های عرفی بایسته که باید در بررسی متن مصوبه‌های رسمی و هنجارین لحاظ شوند پیشنهاد می‌شود. در دنباله نیز با پافشاری بر بنیان‌های زبان و خط فارسی یعنی «شفافیت و استحکام ادبیات حقوقی»^۱، گنجایش‌های اصل ۱۵ قانون اساسی و بند ۹ سیاست‌های کلی نظام قانونگذاری، در راستای پاسداشت و نگهداری زبان و خط فارسی شناسایی خواهد شد. یافته‌ها نشان می‌دهد که هرچند دادرسی شورای نگهبان بر پایه اصل پیش گفته نسبت به رویه دو دهه نخست شورای نگهبان رو به افزایش بوده است؛ لیکن از جهت ماهوی و شکلی، ایرادهای اصل یادشده بیشتر نسبت به جایگزینی واژگان بیگانه بوده و اصول نگارشی مانند اصول سجاوندی، ویرایشی، رسم‌الخط و دستوری زبان فارسی چندان مورد تیزبینی قرار نگرفته است؛ افزون بر اینکه، کارکرد مراجع قانونگذاری و نظارتی از جمله مجلس شورای اسلامی و فرهنگستان زبان و ادب فارسی با سستی روبه‌رو بوده است. نگارنده در این نوشتار کوشش کرده است تا اندازه توانایی از واژگان فارسی به کار ببرد و در مواردی که برابر فارسی چندان رایج نیست، واژه جایگزین شده را در کمانک یا به صورت پی‌نوشت قرار داده است.

۲. خط و زبان فارسی

پایه‌های بنیادین ادبیات، زبان (گفتار) و خط (نوشتار) است (آصفی، بی‌تا: ۱۷) که از ویژگی‌های عام فرهنگی است (گیدنز، ۱۳۹۱: ۶۵). زبان در معنای عام خود به هر نشانه‌ای اطلاق می‌شود که منتقل‌کننده معانی میان اذهان است؛ ولی عرف، زبان را در مفهوم گفتاری و شنیداری آن تعریف و شناسایی می‌کند (ناتل خانلری، ۱۳۶۹: ۵۳). زبان فارسی یا به عبارت دیگر «فارسی ادبی»، زبان رسمی و آیین‌مند ایران است (نیکلا راست، بی‌تا: ۲۵) که «دنباله فارسی میانه (پهلوی) و فارسی باستان بوده و از زبان تیره پارس سرچشمه می‌گیرد.» (یارشاطر، ۱۳۷۷: ۲۴). خاستگاه زبان پهلوی (دوره ساسانیان) نیز زبان فارسی باستان (دوره هخامنشیان) است (ادوارد براون، ۱۳۶۷: ۱۳). زبان فارسی، زبان سنجه کشور و نماینده فرهنگ کهن و پربرابر ایرانی و اسلامی است (سمیعی (گیلانی)، ۱۳۸۹: ۱۵)؛ و پایه ملیت ایرانیان (معین، ۱۳۷۷: ۳۹۲) و هویت ملی^۲ آنان شمرده می‌شود. خط نیز جزء هویت (مرتضویان، ۱۳۷۴: ۴۳ و ۴۴) و مایه ماندگاری معانی یکسان و جابه‌جایی «اندیشه‌ها»، «تجارب» از تباری به تبار دیگر است (گیدنز، ۱۳۹۱: ۶۵) که به هستتایش (تکوین) و فرگشت کامل زبان معیار کمک می‌کند (سمیعی (گیلانی)، ۱۳۸۹: ۲۲۳). تعریفی که از خط و زبان فارسی نمایان شد، تعریف به آیین و ناظر بر نهاد و

۱. جزء ۳ و ۴ بند ۹ سیاست‌های کلی نظام قانونگذاری

۲. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با رؤسای دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی ۱۳۸۵/۰۵/۲۳

طبیعت زبان و همچنین ویژگی و کارایی آن در فرهنگ است و از روزن جامعه‌شناختی، کارکردی فرهنگی و اجتماعی و یا تاریخی دارد. قانون اساسی، پیمان‌نامه (میثاق) همگانی یک توده مردم (ملت) است که هدف آن نمود عینی اصول و آرمان‌ها در اداره حکومت و جامعه است؛ بنابراین پافشاری قانونگذار بر نگهداری و پاسداشت زبان و خط فارسی در اصل ۱۵ نیز باید ناظر بر تعریفی از زبان و خط فارسی باشد که تبیین‌کننده کارکرد عینی آن در متن‌ها و اسناد رسمی و سازمانی باشد و از این‌رو نیاز است که پنداره «خط و زبان فارسی» در اصل ۱۵ قانون اساسی روشن شود.

۳. خط و زبان فارسی در اصل ۱۵ قانون اساسی

قانونگذار اساسی در اصل ۱۵ به خط و زبان فارسی اشاره و در راستای پاسداشت آن پافشاری کرده است که همگی سندها و نوشته‌های رسمی و کتاب‌های درسی باید با زبان و خط فارسی باشد. نگارنده بر این باور است که این اصل درباره زبان و خط فارسی از حیث کارکردی، دارای نکته‌های زیر است:

الف) منظور از زبان فارسی، زبان فارسی امروزی است که همگان مردم ایران - هرچند با لهجه‌های گوناگون - با آن صحبت می‌کنند. خط نیز ناظر بر رسم‌الخط‌های رسمی و عرفی شناخته‌شده فارسی اعم از خط‌های رایج‌ای و نوشتنی (تحریری) است؛

ب) منظور از زبان، تنها واژگان فارسی نیست، بلکه همه افزارهای عرفی زبان مانند اصول و سنجه‌های ویرایشی، دستوری، املائی و مفهومی آن نیز مدنظر است؛

ج) سنجه‌های اصلی خط و زبان فارسی، اصل‌ها و هنجارهای برنهاد (مصوب) و یا مورد پذیرش فرهنگستان زبان و ادب فارسی است و مجلس شورای اسلامی در اصلاح و بازسازی مصوبه‌ها و یا شورای نگهبان در راهنمایی و یادآوری به مجلس، نمی‌تواند خلاف آن هنجارها و اصل‌ها و همچنین واژگان برنهاد (مصوب) فرهنگستان، اقدام کند؛

د) صفت «رسمی» در اصل یادشده توصیف‌کننده همه اسناد، مکاتبه‌ها و نوشته‌هاست. رسمی بودن نیز تعریفی عرفی و ناظر بر هر سند و نویسه‌ای است که در جایگاه تنظیم و تهیه و یا استناد به آن از سوی اشخاص، مقام‌ها و یا سازمان‌ها در گستره جمهوری اسلامی ایران درخور پذیرش و فهم مشترک باشد؛

ه) واژه «اسناد»، اطلاق داشته و دربرگیرنده همه اسناد کتبی و شفاهی است. بنابراین اسناد شفاهی از جمله اخبار صداوسیما جمهوری اسلامی و یا گفت‌وگو و سخنرانی رسمی مقامات در جایگاه حقوقی خود باید به زبان فارسی باشد و از این‌رو گفت‌وگو و یا سخنرانی رسمی وزیر امور خارجه ج.ا.ایران به زبان بیگانه نقض اصل ۱۵ است؛

و) هرچند نثر بر سه قسم «گفت‌وگو»^۱، «سخنرانی»^۲ و «نویسندگی»^۳ (به معنای نگاشته‌ها) است (همایی، بی‌تا: ۶۹)؛ ولی آنچه در بررسی اصل ۱۵ برای شورای نگهبان اهمیت دارد، تنها «نویسه»^۴ مصوبات مجلس شورای اسلامی است.

ز) رعایت خط و «زبان» فارسی موردنظر اصل ۱۵، رعایت وسواس‌گونه همه قاعده‌ها، سنجه‌ها و مقررات حاکم بر ادبیات فارسی در گستره فصاحت و بلاغت زبان نیست؛ بلکه رعایت اصول و قواعدی است که در عرف تحصیل‌کردگان و نوشته‌های علمی به آیین^۵ است و در همین راستاست که مجموعه قواعد برنهادۀ فرهنگستان، برای همگان باسوادان جامعه منتشر می‌شود (فرهنگستان زبان و ادب فارسی، ۱۳۹۴: ۴). بنابراین به وارون^۶ گذشته به نظر می‌رسد که عرف علمی امروز با گسترش آموزش زبان و خط فارسی در مقاطع تحصیلی گوناگون و همچنین کنشگری‌های فرهنگستان زبان و ادب فارسی، چشم‌داشت رعایت چیزی فراتر از جایگزینی واژگان بیگانه و یا نادرست‌های^۷ املائی و پنداری^۸ باشد و از این‌رو نیاز است تا اندازه‌ای قواعد و سنجه‌های دستوری و ویرایشی^۹ نیز مورد توجه مراجع قانونگذاری و شورای نگهبان قرار گیرد؛

ح) مبتنی بر استدلال پیشین و همچنین نشانه‌های^{۱۰} حاکم بر ادبیات قانونگذاری از جمله «شفافیت و عدم ابهام»^{۱۱} در نویسه مصوبه‌ها، «زبان فارسی» در اصل ۱۵ اطلاق نداشته و تنها به زبان فارسی سلیس، روان و درخور فهم برای همگان جامعه اشاره دارد.

ط) افزون بر اینکه نویسه مصوبه‌ها باید به زبان رسمی عرفی باشند؛ می‌بایست از حیث تخصصی، زبان فارسی حقوقی در این متن‌ها نیز رعایت شود.

پس از روشن شدن مفهوم و ویژگی‌های موردنظر زبان و خط فارسی در اصل ۱۵، نیاز است که با همین سنجه، نظرهای شورای نگهبان بر پایه اصل ۱۵ قانون اساسی مورد بررسی و موشکافی قرار گیرد.

۱. محادته

۲. خطابه

۳. کتابت

۴. متن

۵. مرسوم

۶. برخلاف

۷. غلط‌های

۸. مفهومی

۹. در بخش‌های بعد به این سنجه‌ها اشاره خواهد شد.

۱۰. قرائن

۱۱. نبود

۱۲. بند ۹ سیاست‌های کلی قانونگذاری ۱۳۹۸/۰۷/۰۶

۴. نظرهای شورای نگهبان در دادرسی بر پایه اصل ۱۵ قانون اساسی

شورای نگهبان برای نخستین بار ماده ۲ طرح قانونی الحاق دادگاه‌های انقلاب به دادگستری را مغایر (ناسازگار با) اصل ۱۵ تشخیص داد. این ماده به دادگاه‌های انقلاب اجازه می‌داد برای صدور حکم به کتاب *تحریرالوسیله* حضرت امام خمینی (ره) - که به زبان عربی است - رجوع کنند.^۱ شورای نگهبان استدلال کرد که برنهادن (تصویب) ماده پیش گفته موجب می‌شود که متن عربی کتاب *تحریرالوسیله* به‌عنوان یک سند جنبه قانونی پیدا کند و از این رو مغایرت با اصل ۱۵ قانون اساسی این ماده را به مجلس شورای اسلامی اعلام کرد.^۲ مجلس نیز با افزودن گزاره «مطابق ترجمه فارسی *تحریرالوسیله*» این ایراد را برطرف کرد؛^۳ با این حال در بازسازی (اصلاح) پایانی این طرح، گزاره یادشده به‌طور کلی حذف شد. پس از آن و نزدیک به بیست‌ویک سال بعد، شورای نگهبان در بررسی لایحه عضویت دولت جمهوری اسلامی ایران در مؤسسه تضمین سرمایه‌گذاری چندجانبه (میگا)، به‌کارگیری گزاره (SDR) در متن مصوبه را ناسازگار با اصل ۱۵ بازشناخت^۴ و مجلس شورای اسلامی با گزاره «حق برداشت مخصوص (SDR)» ایراد پیش گفته را بازسازی کرد.^۵ بررسی ایرادهای شورای نگهبان نشان می‌دهد که بیشتر این ایرادها نسبت به به‌کارگیری واژگان غیرفارسی بوده است. با این حال، در دوره‌های اخیر، شورای نگهبان برخی از ایرادهای ویرایشی مصوبه‌ها را بدون اینکه آن را مغایر با اصل ۱۵ بدانند، به‌صورت گوشزد^۶ به مجلس اعلام کرده است.

رویه شورای نگهبان در بازه‌های ده‌ساله نیز نشان می‌دهد که شورا در بازه زمانی سال‌های ۱۳۶۰ تا ۱۳۷۰ یک ایراد، بازه زمانی سال‌های ۱۳۷۰ تا ۱۳۸۰ بدون ایراد، از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۰ سی‌ونه ایراد (فتحی و کوهی اصفهانی، ۱۳۹۴: ۱۸۷-۲۱۴) و در سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۰ نزدیک به یکصد ایراد مغایرت به استناد اصل پانزده به مصوبه‌های مجلس شورای اسلامی و هیأت وزیران (اساسنامه سازمان‌ها، شرکت‌ها، مؤسسات دولتی یا وابسته به دولت) داشته است.^۷ بررسی ماهوی اظهارنظرهای شورای نگهبان مستند به نامه‌های شورا و مبانی نظرات استدلالی آن، نشان می‌دهد که ایرادهای بر پایه اصل ۱۵ را می‌توان در دو دسته ایرادهای واژگانی و ویرایشی دسته‌بندی کرد:

۱. نامه شماره ۲۹۴۴ مورخ ۱۳۶۰/۰۴/۲۰ شورای نگهبان
۲. نامه شماره ۳۳۷۷ مورخ ۱۳۶۰/۰۵/۲۶ شورای نگهبان
۳. نامه شماره ۹۷۱ مورخ ۱۳۶۰/۰۵/۲۱ مجلس شورای اسلامی
۴. نامه شماره ۸۲/۳۰/۳۱۱۸ مورخ ۸۲/۳/۸ شورای نگهبان
۵. نامه شماره ۲۱۲۶۲ مورخ ۱۳۸۲/۰۳/۲۷ مجلس شورای اسلامی
- ع تذر

۷. برای مطالعه نظرهای شورای نگهبان در ذیل اصل ۱۵ از سال ۱۳۵۹ تا ۱۳۹۴ ر.ک: فتحی و کوهی اصفهانی، ۱۳۹۴

۱.۴. ایرادهای واژگانی

ایرادهای اصلی شورای نگهبان بیشتر بر به‌کارگیری واژگان غیرفارسی در متن مصوبه‌ها بوده که خود به چند شیوه اظهار شده است:

الف) شورای نگهبان در برخی موارد صرف‌نظر از وجود و یا آگاهی از هم‌ارز (معادل) فارسی واژه بیگانه، به‌طور مطلق استفاده از الفاظ غیرفارسی در مصوبه را ناسازگار (مغایر) با اصل ۱۵ دانسته است. برای نمونه شورای نگهبان به‌کارگیری واژه‌های «هلدینگ»^۱، «گارد»، «رینگ»، «کارنه تیر»، «کارنه دوپاساژ»، «مانیفست»^۲ را مغایر با اصل ۱۵ قانون اساسی دانسته و مجلس نیز به‌ترتیب با جایگزین کردن واژه‌های «شرکت‌های مادر تخصصی»، «پاسگان»، «حلقه»، «دفترچه حمل‌ونقل جاده‌ای بین‌المللی»، «دفترچه عبور گمرکی وسایل نقلیه»، فهرست کل بار» ایراد یادشده را برطرف کرده است.

ب) در مواردی شورای نگهبان با این گفتار که هم‌ارز (معادل) فارسی واژه بیگانه وجود دارد، به‌کارگیری الفاظ غیرفارسی در مصوبه را مغایر با اصل ۱۵ قانون اساسی دانسته است. شورای نگهبان در بررسی گام (مرحله) نخست قانون اصلاح قانون نفت مصوب ۱۳۹۰/۳/۲۲؛ به‌صورت کلی و از آنجا که الفاظ غیرفارسی - از جمله «ژئوفیزیک»، «ژئوشیمی» و ... - در آن مصوبه به‌کار رفته بود و با پافشاری بر اینکه برابر (معادل) فارسی آن وجود دارد؛ مغایر با اصل ۱۵ بازساخت (جمعی از پژوهشگران، ۱۳۹۳: ۱۰۱). از موارد دیگر می‌توان به به‌کارگیری واژه «سمپوزیوم» در ماده ۳ لایحه عضویت دولت جمهوری اسلامی ایران در انجمن فرهنگستان‌های علوم آسیا (جمعی از پژوهشگران، ۱۳۹۳: ۴۹۹)، کلمه «سیگنال» در بررسی گام (مرحله) دوم ماده ۱۲ قانون عضویت دولت جمهوری اسلامی ایران در برنامه بین‌المللی سامانه (سیستم) کاوش و نجات از طریق ماهواره مصوب ۱۳۹۰/۰۶/۲۷ و واژه «کمیته» در بررسی گام (مرحله) نخست قانون بهبود مستمر محیط کسب‌وکار مصوب ۱۳۹۰/۱۱/۱۶ اشاره کرد. مجلس نیز با جایگزینی کلمه «هم‌نشست‌ها» ایراد یادشده در مصوبه نخست را برطرف کرد (جمعی از پژوهشگران، ۱۳۹۳: ۵۰۲). در دو مورد واپسین (اخیر) هرچند شورای نگهبان در مشروح گفت‌وگوهای (مذاکرات) خود به هم‌ارز فارسی آنها یعنی «علامت» (جمعی از پژوهشگران، ۱۳۹۳: ۱۶۵) و «کارگروه» (جمعی از پژوهشگران، ۱۳۹۳: ۵۲۱) نیز اشاره می‌کند؛ ولی در نظر پایانی شورای نگهبان مغایرت با اصل ۱۵ بیشینه (اکثریت) آرا را کسب نکرد. همچنین شورای نگهبان به‌کارگیری واژه‌های «سیستم»، «مایکروویو»، «سوئیچینگ» و «اپراتور» در ماده ۲ اصلاح اساسنامه شرکت ارتباطات زیرساخت مصوب ۱۳۹۰/۰۸/۲۹ را با این استدلال که هم‌ارز آنها در زبان و فرهنگ فارسی وجود دارد، مغایر با اصل ۱۵ بازساخت (جمعی از پژوهشگران، ۱۳۹۴: ۴۳۵).

۱. بند «ج» ماده ۱۲ اساسنامه صندوق خدمات درمانی مصوب ۱۳۹۰/۰۵/۱۶ (جمعی از پژوهشگران، ۱۳۹۳: ۵۸۴)

۲. بررسی لایحه اصلاح قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مندرج در نامه شماره ۹۹/۱۰۲/۲۰۶۶۷ مورخ ۹۹/۰۹/۰۱ شورای نگهبان

ج) در برخی موارد، شورای نگهبان، اعلام می‌دارد که در صورت وجود هم‌ارز فارسی برای واژه بیگانه، برابر (معادل) فارسی آن درج شود. شورای نگهبان بیشتر این موارد را به‌صورت یادآوری (تذکر) در پایان اظهارنظر خود مطرح کرده است. از جمله این موارد می‌توان به بررسی قانون موافقت‌نامه همکاری در زمینه قرنطینه گیاهی و حفظ نباتات بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری تاجیکستان مصوب ۱۳۹۰/۱۲/۱۵ اشاره کرد. در این مورد شورای نگهبان گوشزد (تذکر) کرده است که در متن مصوبه پاره‌ای از واژه‌ها و گزاره‌های غیرفارسی مانند «ارگانیزم» و «پاتوژنتیک» به کار برده شده است و چنانچه برابر فارسی واژه‌های پیش‌گفته وجود دارد، نیاز است که جایگزین شود (جمعی از پژوهشگران، ۱۳۹۳: ۵۶۶).

د) گاهی شورای نگهبان همه یک مصوبه را از آن روی که به زبان فارسی نبوده است، مغایر با اصل ۱۵ است به مجلس برگشت داده است. مانند پیوست‌های انگلیسی مربوط به قانون موافقت‌نامه همکاری در زمینه قرنطینه گیاهی و حفظ نباتات بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت فدراسیون روسیه مصوب ۱۳۹۰/۱۰/۰۴ (جمعی از پژوهشگران، ۱۳۹۳: ۴۵۴).

ه) درباره خط فارسی نیز برخی از اعضای شورای نگهبان بر این باور بودند که درج عبارات لاتین (BOT) و (BOO) در متن قانون، مغایر با اصل ۱۵ قانون اساسی است و از این رو باید تلفظ آنها به‌صورت فارسی یعنی «بی. او. تی» و «بی. او. او» درج شود (جمعی از پژوهشگران، ۱۳۹۵: ۴۴۲). در مقابل، برخی از اعضا بر این نظر بودند که برگردان (ترجمه) گزاره‌های یادشده به‌ترتیب به‌صورت «ساخت، راه‌اندازی و انتقال» و «ساخت، مالکیت و بهره‌برداری» در متن قانون آمده است و از این رو ناسازگاری (مغایرتی) با اصل ۱۵ نخواهد داشت (جمعی از پژوهشگران، ۱۳۹۵: ۴۴۳) و یا اینکه اگر واژه لاتین در کمانک (پرانتر) و برای روشن‌تری بیشتر باشد مغایرتی با اصل مزبور ندارد.^۱

و) شورای نگهبان در مواردی درج واژه بیگانه در متن مصوبه را با این استدلال که آن واژه به‌دلیل فراوانی کاربرد (کثرت استعمال) در زبان فارسی به یک اصطلاح رایج و مشهور در زبان فارسی تبدیل شده است؛ مغایر با اصل (۱۵) تشخیص نداده است. با همین استدلال به‌کارگیری واژه‌های «تروریسم» (جمعی از پژوهشگران، ۱۳۹۸: ۷۶۵)، «پروژه» (جمعی از پژوهشگران، ۱۳۹۵: ۴۶۵)، «مدل»^۲ و «فرم» (جمعی از پژوهشگران، ۱۳۹۵: ۴۷۳) در شورای نگهبان ناسازگار با قانون اساسی شناخته نشد.

۱. در بررسی تبصره ۲ قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون لغو ضرورت تصدیق رسمی اسناد دولتی بیگانه مصوب ۱۹۶۱ میلادی مصوب ۱۳۹۱/۰۱/۲۹ برخی از اعضای شورای نگهبان واژه لاتین «apostilles» را که در توضیح عبارت «صدور تأییدیه آمده بود مغایر با خط فارسی مندرج در اصل ۱۵ دانستند و در مقابل سایر اعضا اذعان داشته‌اند، که اگر کلمه مزبور به‌تنهایی در متن نگاشته می‌شد مغایرت داشت و از آنجا که برای توضیح بیشتر آمده است مغایرتی ندارد (جمعی از پژوهشگران، ۱۳۹۴: ۶۱ و ۶۲).

۲. در بررسی قانون بودجه سال ۱۳۹۳ کل کشور مصوب ۱۳۹۲/۱۲/۰۶ بند «ح» تبصره ۸

ز) مبانی نظرهای استدلالی اعضای شورای نگهبان نشان می‌دهد که برخی از واژگان مانند «کمیته» (جمعی از پژوهشگران، ۱۳۹۳: ۵۲۱)، «آکبند» (جمعی از پژوهشگران، ۱۳۹۳: ۳۵۳)، «رژیم»، «فاکتور» (جمعی از پژوهشگران، ۱۳۹۸: ۵۳۱)، «ویزا»، «رادیواکتیو» (جمعی از پژوهشگران، ۱۳۹۵: ۷۰)، با اینکه مورد جستار (بحث) قرار گرفته و اعضای شورا آن را مغایر با اصل ۱۵ دانسته‌اند، ولی در نظر پایانی خود این ناسازگاری را به مجلس منعکس نکرده‌اند.

۲.۴. ایرادهای ویرایشی و ادبی

خوانش نظرهای شورای نگهبان در بررسی مصوبه‌ها نشان می‌دهد که تاکنون اشکال ویرایشی، دستوری، ادبی، املائی و ... مبنای ایراد بر پایه اصل ۱۵ نبوده است؛ با این حال شورا در چند سال اخیر، اشکال‌های نگارشی، املائی و در برخی از موارد سجاوندی در مصوبه‌ها را به‌عنوان تذکر و گوشزد به مجلس اعلام کرده است. در یک جمع‌بندی می‌توان تذکرها و ویرایشی و نگارشی شورای نگهبان را بر اساس گزارش زیر دسته‌بندی کرد:

الف) بازسازی (اصلاح) گزاره‌ها: از جمله بازسازی گزاره‌های «امور اقتصاد و دارایی» به «امور اقتصادی و دارایی»، «رئیس مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه» به «مدیر حوزه‌های علمیه»، «وزارت راه و شهرسازی» به «وزارت مسکن و شهرسازی»، «سازمان بسیج مستضعفان» به «سازمان بسیج مستضعفین»^۲؛ ب) درست کردن پنداره‌ها (مفهومی): از جمله درست کردن «ودیعۀ مسکن» به «ودیعۀ مسکن (قرض الحسنه ضمن اجاره)»، «سه دهک بالا» به «سه دهک بالای درآمدی»، «ازدواج به‌هنگام نیاز» به «ازدواج به‌هنگام»^۳ و واژه «درخواست‌کننده» به «درخواست‌شونده»^۴؛ ج) درست کردن دستوری: مانند بازسازی واژه‌های «خیریه‌ها» به واژه «خیریه»، واژه «مربوطه» به «مربوط»، گزاره «عقیم‌سازی را که خطر جانی برای مادر دارد» به گزاره «عقیم‌سازی در مواردی که بارداری خطر جانی برای مادر

۱. اظهارنظر شورای نگهبان در خصوص طرح جوانی جمعیت و حمایت از خانواده به موجب نامه شماره ۱۰۲/۲۴۹۳۸ مورخ ۱۴۰۰/۰۲/۰۴

۲. اظهارنظر شورای نگهبان در خصوص طرح حمایت از آمران به معروف و ناهیان از منکر به موجب نامه شماره ۱۳۹۳/۱۰/۱۱ مورخ ۹۳/۱۰/۳۱۸۰

۳. اظهارنظر شورای نگهبان در خصوص طرح جوانی جمعیت و حمایت از خانواده به موجب نامه شماره ۱۰۲/۲۴۹۳۸ مورخ ۱۴۰۰/۰۲/۰۴

۴. اظهارنظر شورای نگهبان در خصوص لایحه معاهده استرداد مجرمین بین جمهوری اسلامی ایران و جمهوری فدرال برزیل به موجب نامه شماره ۱۰۲/۲۶۳۹۴ مورخ ۱۴۰۰/۰۳/۲۶

دارد؛^۱ اضافه «به» پس از گزاره «به‌جز» در ماده ۲۳۲، اضافه شدن حرف «را» پس از واژه «شرعی» در ماده ۲۲۰،^۲ اضافه شدن حرف اضافه «که» پس از واژه‌های «مدارکی» و «کشوری» در مواد ۱۲ و ۱۶؛^۳ (د) بازسازی حذفی: مانند حذف ترکیب‌ها و واژه‌های «اخذ حق» از متن مصوبه^۴، «بودن» در بند «ب» ماده ۷ مکرر^۵، «یک» در جزء ۱ ماده ۲۹۲، حرف اضافه «به» پیش از واژه «مشمول» در بند ۳ ماده ۱۶؛^۶ (ه) درست کردن املائی: از جمله درست کردن گزاره‌های: «استانداردهای علمی» به «استانداردهای علمی»، «ذیر» به «ذیل»،^۷ بازسازی واژه «شرار» به «اشرار»؛^۸ (و) بازسازی سجاوندی: مانند گذاشتن ویرگول «،» پس از واژه «۹۹ ساله»، و (ز) بازسازی مفهومی تخصصی: همچون گزاره‌های: «قانون مجازات‌های اسلامی» به گزاره «قانون مجازات اسلامی»، واژه «خسارت» به «جزای نقدی»، «خدمات کشوری» به «مدیریت خدمات کشوری»^۹، «شورای عالی رقابت» به «شورای رقابت»^{۱۰}،

۱. اظهارنظر شورای نگهبان در خصوص طرح جوانی جمعیت و حمایت از خانواده به موجب نامه شماره ۱۰۲/۲۴۹۳۸ مورخ ۱۴۰۰/۲/۴
۲. اظهارنظر شورای نگهبان در خصوص لایحه حمایت از کودکان و نوجوانان بی‌سرپرست و بدسرپرست به موجب نامه شماره ۱۳۹۱/۰۵/۲۵ مورخ ۹۱/۳۰/۴۷۸۴۰
۳. اظهارنظر شورای نگهبان در خصوص لایحه مجازات اسلامی به موجب نامه شماره ۸۸/۳۰/۳۶۸۹۷ مورخ ۸۸/۱۰/۰۲
۴. اظهارنظر شورای نگهبان در خصوص لایحه الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون بین‌المللی مقابله با تأمین مالی تروریسم مندرج در نامه شماره ۹۷/۱۰۲/۷۴۵۰ مورخ ۹۷/۸/۶ شورای نگهبان
۵. اظهار نظر شورای نگهبان در خصوص طرح جوانی جمعیت و حمایت از خانواده به موجب نامه شماره ۱۰۲/۲۴۹۳۸ مورخ ۱۴۰۰/۰۲/۰۴
۶. اظهار نظر شورای نگهبان در خصوص لایحه اصلاح قانون مبارزه با پولشویی به موجب نامه شماره ۹۷/۱۰۲/۶۶۴۸ مورخ ۹۷/۰۵/۲۴
۷. اظهارنظر شورای نگهبان در خصوص لایحه مجازات اسلامی به موجب نامه شماره ۸۸/۳۰/۳۷۰۲۳ مورخ ۸۸/۱۰/۱۹
۸. اظهارنظر شورای نگهبان در خصوص لایحه الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون بین‌المللی مقابله با تأمین مالی تروریسم مندرج در نامه شماره ۹۷/۱۰۲/۷۴۵۰ مورخ ۹۷/۸/۶ شورای نگهبان
۹. اظهارنظر شورای نگهبان در خصوص طرح جوانی جمعیت و حمایت از خانواده به موجب نامه شماره ۱۰۲/۲۴۹۳۸ مورخ ۱۴۰۰/۰۲/۰۴
۱۰. اظهارنظر شورای نگهبان در خصوص طرح آیین دادرسی جرایم نیروهای مسلح و دادرسی الکترونیکی مندرج در نامه شماره ۱۳۹۳/۰۴/۰۷ مورخ ۹۳/۱۰۲/۱۲۹۴
۱۱. اظهارنظر شورای نگهبان در خصوص طرح جوانی جمعیت و حمایت از خانواده به موجب نامه شماره ۱۰۲/۲۴۹۳۸ مورخ ۱۴۰۰/۰۲/۰۴
۱۲. اظهارنظر شورای نگهبان در خصوص طرح ساماندهی صنعت خودرو به موجب نامه شماره ۹۸/۱۰۲/۱۰۶۳۶ مورخ ۱۳۹۸/۰۴/۱۲

اضافه شدن واژه «انجام» یا «پذیرش» پیش از گزاره «درخواست استرداد»^۱، حذف حکم مجازات نوشته شده در ماده ۱۲ به جهت نسخ مجازات^۲، بازسازی بند «ث» ماده ۱ به جهت نبود مجازات حبس در ماده ۶۰۸ قانون مجازات اسلامی بخش تعزیرات^۳، افزودن واژه «قانونی» پس از واژه «مجازات» در پایان پایان ماده ۴۷۵ اشاره کرد.

۵. تبیین رویه شورای نگهبان در روی آوری (نوجه) به اصل ۱۵ قانون اساسی

بررسی نظرهای شورای نگهبان نشان می‌دهد که شورا در سال‌های واپسین توجه و تیزبینی بیشتری نسبت به خط و زبان فارسی داشته است. به نظر می‌رسد که دلایل زیر می‌تواند نشان از گسترش ایرادهای مغایرت با اصل پیش گفته باشد:

الف) در دهه‌های نخستین نظام جمهوری اسلامی ایران به دلیل خلأ قانون‌گذاری در نظام اداری کشور و همچنین نیاز اضطراری به قوانین اسلامی، تمرکز اساسی قانونگذار و ناظر قانونگذار (= شورای نگهبان) بر اصول وابسته با امر «قانون»، مانند اصول ۴، ۷۵، بوده است و از این رو روی آوری به اصل‌های دیگر قانون اساسی مانند اصل ۱۵ که نقش جدی در سرشت قانونگذاری - به معنای کوشش برای گزینش حق و تکلیف - نداشته، چندان مورد توجه قرار نگرفته است.

ب) نبود نگاه کافی به زبان و خط فارسی همچون یک هویت میهنی و فرهنگی در میان دست‌اندرکاران فرهنگی و جامعه نیز از دلایلی است که می‌تواند بنیان روی آوری و انگیزش بیشتر شورای نگهبان در واکاوی مصوبات باشد. بخشی از این نبود توجه وابسته به گسترش از خودبیگانگی فرهنگی و هویتی در دوران پهلوی نخست و دوم بوده است. به کار بردن واژگان بیگانه به‌ویژه گزاره‌ها و کلمه‌های «لاتین» و یا «فرنگی» به نشانه «باکلاس بودن» خود قرینه‌ای بر وجود رگه‌های از خودبیگانگی فرهنگی از دوران یادشده است.

۱. اظهارنظر شورای نگهبان در خصوص لایحه سند الحاقی (پروتکل) اصلاح موافقت‌نامه بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت فدراسیون روسیه جهت معاضدت در پرونده‌های مدنی و جزایی به موجب نامه شماره ۹۹/۱۰۲/۲۳۸۷۷ مورخ ۹۹/۱۲/۱۶

۲. اظهارنظر شورای نگهبان در خصوص لایحه حمایت از اطفال و نوجوانان به موجب نامه شماره ۹۷/۱۰۲/۷۲۰۳ مورخ ۱۳۹۷/۷/۱۴

۳. اظهارنظر شورای نگهبان در خصوص طرح کاهش مجازات حبس تعزیری به موجب نامه شماره ۹۸/۱۰۲/۱۵۴۴۳ مورخ ۱۳۹۸/۱۱/۰۹

۴. اظهارنظر شورا در خصوص طرح آیین دادرسی جرائم نیروهای مسلح و دادرسی الکترونیکی مندرج در نامه شماره ۹۳/۱۰۲/۱۲۹۴ مورخ ۱۳۹۳/۰۴/۰۷ شورای نگهبان

ج) نبود کنشگری پویای فرهنگستان زبان و ادب فارسی نسبت به وظایف نوشته‌شده در اساسنامه از جمله «حفظ قوت و اصالت زبان فارسی به‌عنوان یکی از ارکان هویت ملی ایران» از دیگر انگیزه‌های روی‌آوری بیشتر شورای نگهبان به ادبیات مصوبه‌ها بوده است. درباره‌ی می‌توان به دیرکرد نپذیرفتنی در واژه‌گزینی برای واژگان علمی و برگردان‌شده از زبان‌های بیگانه به‌ویژه در دو دهه‌ی نخست نظام جمهوری اسلامی اشاره کرد.

د) از سوی دیگر افزایش ایرادهای استوار بر اصل ۱۵ قانون اساسی و باریک‌بینی و انگیزش شورای نگهبان نسبت به زبان و خط فارسی را می‌توان در پاسداری و دقت نظام آموزش و پرورش و آموزش عالی و رسانه‌های میهنی به زبان فارسی نوین با پافشاری بر هویت‌سازی زبانی مشاهده کرد. از دیگر انگیزش‌ها می‌توان به افزایش و تشویق سروده (شعر) و زبان فارسی به‌ویژه با همیاری رهبر معظم انقلاب اسلامی^۲، گسترش واژه‌گزینی و آموزش همگانی پاسداشت زبان فارسی به‌دست فرهنگستان زبان و ادب فارسی و افزایش مصوبات در موضوع‌های گوناگون علمی، صنعتی و اجتماعی که در بسیاری از آنها واژگان بیگانه به‌کار برده می‌شوند - به‌ویژه کنوانسیون‌ها و موافقت‌های بین‌المللی - در نظام قانونگذاری جمهوری اسلامی ایران، اشاره کرد.

۶. سنجه‌های خط و زبان «فارسی عرفی» در دادرسی اساسی بر پایه اصل ۱۵

منظور از «زبان فارسی عرفی»، گفتار و نوشتار و قواعد و اصل‌های زبان فارسی است که به‌دست اشخاص متعارف و بخردانه (معقول) جامعه از جمله باسوادان و تحصیل‌کردگان در گفت‌وگو کردن یا نوشتن در متن‌های رسمی و علمی به‌کار گرفته می‌شود؛ به‌گونه‌ای که سلیس و درخور گیرایی و یادگیری برای همگان باشد و از سنجه‌های مصوب فرهنگستان پیروی کند. بر همین بنیاد، رعایت اصول ریزین فصاحت و شیوایی به شیوه‌ای افراط‌گونه، خارج از سنجه‌های بررسی مصوبات در شورای نگهبان است. در همین زمینه تلاش می‌شود که آن دسته از سنجه‌های عام و فراگیر در متون علمی و رسمی بررسی و پیشنهاد شوند که نیاز است در اسناد و نوشته‌های رسمی از جمله مصوبه‌های مجلس رعایت شوند و بنیان واکاوی شورای نگهبان بر پایه اصل ۱۵ باشد:

۶.۱. سنجه‌های واژه‌گزینی

راه‌یابی واژه‌های بیگانه به زبان فارسی، مایه سربستگی (ابهام) معنایی و همچنین از هم‌گسیختگی

۱. بند ۱ ماده ۱ اساسنامه فرهنگستان زبان و ادب فارسی

۲. برای مطالعه بیشتر ر.ک: میرزایی حصاریان، ۱۳۹۹: ۴۸-۷۵؛ همچنین: رحیم‌پور و نوروزی، ۱۳۹۶: ۱۹۳-۲۱۰

دستوری و موسیقی زبان فارسی می‌شود (حداد عادل، ۱۳۹۵: ۲۳) و باید کوشش شود که برای آن واژگان، جایگزینی پسندیده و برآورنده (متناسب) با زبان فارسی که رساننده معنای اصلی باشد، پیدا کرد. از سوی دیگر پافشاری بر سره‌نویسی و کهنه‌گرایی افراطی و طرد واژگان بیگانه مشهور یا دور انداختن بن‌مایه‌های زبان عربی که در ساختار زبان فارسی نام و نشان پیدا کرده‌اند، می‌تواند زبان سنجه (معیار) را سست کند (سمیعی (گیلانی)، ۱۳۸۹: ۵۴). هرچند دادرسی شورای نگهبان در ایراد به کاربرد واژگان بیگانه در متن مصوبه‌ها درخور ارج‌گذاری است، ولی بسنده به مقصود نیست و از این‌رو باید نکته‌های پایین نیز در واژه‌گزینی در نظر گرفته شود:

(الف) شورای نگهبان با بودن واژه بیگانه، صرف‌نظر از بود یا نبود هم‌تراز آن، ایراد اصل ۱۵ را آشکار بداند و مجلس را وادار به رفع آن کند و اینکه شورا در اظهارنظر خود شرط نماید که در صورت بود هم‌تراز فارسی، واژه جایگزین نگاشته شود، درخور پذیرش نیست؛

(ب) مجلس موظف است که واژه جایگزین را از میان واژگان مصوب فرهنگستان گزینش و از واژه‌سازی پرهیز کند و چنانچه فرهنگستان برای آن واژه، جایگزینی مصوب نکرده باشد، مجلس باید از فرهنگستان برابرسازی برای آن واژه را درخواست کند و فرهنگستان نیز موظف است در کوتاه‌ترین زمان شدنی (ممکن) به این درخواست پاسخ دهد. شورای نگهبان نیز باید مطمئن شود که واژه جایگزین مورد پذیرش فرهنگستان است؛ وگرنه با تداخل وظایف سازمان‌ها و ورود غیرتخصصی به گستره زبان و ادب فارسی روبه‌رو خواهیم شد و از این‌رو نیاز است که شورای نگهبان در ایرادهای خود گوشزد کند که واژگان جایگزین باید برنهاد (مصوب) فرهنگستان باشند؛

(ج) به‌نظر می‌رسد چنانچه برای واژه پرآوازه (مشهور) نادرست (غلط) نیز هم‌ترازی در فرهنگستان زبان وجود داشته باشد، آن واژه برابر (معادل) جایگزین شود. اگرچه در برخی موارد شورای نگهبان، به‌کار بردن مشهور نادرست مانند «کد» در ماده ۴ طرح جامع حدنگار کشور مصوب ۱۳۹۳/۰۴/۰۳ (فتحی و کوهی اصفهانی، ۱۳۹۴: ۲۲۰)، «کد ملی» و «کد پستی» در تبصره ۲ ماده ۸۸ طرح آیین دادرسی جرائم نیروهای مسلح و دادرسی الکترونیکی مصوب ۱۳۹۳/۰۵/۱۹ (فتحی و کوهی اصفهانی، ۱۳۹۴: ۲۲۱)، «پارکینگ» در بند «و» ماده ۱ اساسنامه شرکت شهر فرودگاهی امام خمینی (ره) مصوب ۱۳۹۲/۰۹/۲۰ (فتحی و کوهی اصفهانی، ۱۳۹۴: ۲۲۹) مغایر با اصل ۱۵ تشخیص داده است.

۲.۶. سنجه‌های سجاوندی و نشانه‌گذاری

پیشرفت نوشته‌های علمی و ادبی به زبان فارسی، نیازمند رعایت هنجارهای نشانه‌گذاری و سجاوندی است که به فهم و خوانش درست نوشته کمک بسزایی می‌کند. این مهم برای متن قانون‌ها که یادگیری معنای آن برای مخاطبان و دادرسان شرط است، ضروری‌تر است. بنابراین برخلاف گذشته به‌نظر می‌رسد

که عرف علمی امروز با گسترش آموزش زبان و خط فارسی در مقاطع آموزشی گوناگون و همچنین کوشش‌های فرهنگستان زبان و ادب فارسی، چشم‌داشت رعایت چیزی فراتر از جایگزینی واژگان بیگانه و یا نادرست‌های املائی و پنداری باشد و نیاز است تا اندازه‌ای هنجارهای دستوری و ویرایشی نیز مدنظر شورای نگهبان قرار گیرد. در همین زمینه نیاز است که مهم‌ترین هنجارها و سنجه‌های نشانه‌گذاری در زبان نوشتاری فارسی مانند نقطه (.)، کاما (،)، نقطه کاما (:)، دو نقطه (:)، سه نقطه (...)، خط تیره (-)، گیومه («»)، کمانک (،)، کروشه ([])، ابرو ({})، خط مایل (/) برای درست‌نویسی رعایت شود.

۳.۶. سنجه‌های دستوری و ویرایشی

روان‌نویسی مستلزم آن است که «اجزای سخن در جای خود نشانه شوند» (سمیعی (گیلانی)، ۱۳۸۹: ۹۶). این کار بر دوش دستور زبان است و از این رو می‌بایست که سنجه‌های دستوری در زبان فارسی رعایت شود. از جمله این هنجارها می‌توان به نکته‌های زیر اشاره کرد:

الف) نبود همخوانی صفت و موصوف در زبان فارسی از جهت مذکر و مؤنث (همایی، ۱۳۲۲: ۳۳)؛ بنابراین گزاره‌های «خسارت وارده»^۱، «مقررات مربوطه»^۲، «هزینه‌های مربوطه»^۳، «گرداندگان مربوطه»^۴، «تعرفه مربوطه»^۵، «منابع مالی حاصله»^۶، «نتیجه حاصله»^۷ و «رأی صادره»^۸ نادرست بوده و بهتر است گزاره‌های «خسارت (زبان) واردشده»^۹، «... مربوط»^{۱۰}، «منابع مالی به‌دست آمده»^{۱۱}، «نتیجه» و «رأی صادرشده» جایگزین شود؛

ب) جمع واژگان با «ها» یا «ان» و در نتیجه درست کردن واژه‌های «اقدامات»^{۱۲} به «اقدام‌ها»، «مشمولین»^{۱۳} به «مشمولان»؛

ج) روان‌نویسی و پرهیز از الگوی گفتاری بیگانه (سمیعی (گیلانی)، ۱۳۸۹: ۲۰۲) و بنابراین

۱. بند «ت» ماده یک قانون کاهش مجازات حبس تعزیری
۲. ماده ۲ قانون تشدید مجازات اسیدپاشی و حمایت از بزه‌دیدگان ناشی از آن
۳. ماده ۵ قانون تشدید مجازات اسیدپاشی و حمایت از بزه‌دیدگان ناشی از آن
۴. بند ۲ قانون پیشگیری و مقابله با تقلب در تهیه آثار علمی
۵. ماده ۴ قانون مجازات استفاده‌کنندگان غیرمجاز از آب، برق، تلفن، فاضلاب و گاز
۶. ماده ۱ قانون مبارزه با تأمین مالی تروریسم
۷. بند «پ» ماده ۱ قانون اصلاح قانون مبارزه با تأمین مالی تروریسم
۸. ماده ۵۶ قانون حمایت از خانواده و جوانی جمعیت
۹. ماده ۵۰۰ مکرر قانون الحاق دو ماده به کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی
۱۰. ماده ۴۵ قانون الحاق یک ماده به قانون مبارزه با مواد مخدر

درست کردن گزاره‌های «مورد بهره‌کشی واقع شود»^۱، «مجازات مقرر در قانون»^۲، «متمکن از پرداخت هزینه‌های درمان نباشد»^۳، به گزاره‌هایی همچون «مورد بهره‌کشی قرار گیرد»، «مجازات نوشته‌شده در قانون»، توانایی پرداخت هزینه‌های درمان را نداشته باشد». از دیگر نمونه‌ها، بند «ت» ماده ۱۳۴ موضوع ماده ۱۲ قانون کاهش مجازات حبس تعزیری یعنی گزاره «... برای جرائم درجه هفت و درجه هشت مطابق این ماده تعیین مجازات می‌شود» است که این الگو برگرفته از مفهوم «تعیین مجازات»^۴ در نظام حقوقی کامن‌لاست و باید با الگوی زبان فارسی نگاشته سازگار شود؛ بنابراین نیاز است که عبارت «مجازات تعیین می‌شود»، جایگزین «تعیین مجازات» شود.

(د) به کارگیری واژگان سازگارتر با زبان فارسی و در نتیجه جایگزین گزاره‌های: «الحاق می‌شود»^۵، «وی»^۶، «تمام حبس‌ها»^۷، «مطالبه»^۸، «صرفاً»^۹، «اشخاص ثالث»^{۱۰}، «الحاق دولت»^{۱۱}، به ترتیب با واژگانی مانند «پیوست می‌شود»، «او»، «همه زندان‌ها»، «درخواست»، «تنها، فقط»، «اشخاص دیگر»، «پیوستن دولت» شذنی خواهد شد. همچنین پیشنهاد می‌شود که به جای «حبس»، «زندان»، به جای «جرم»^{۱۲}، «بزه»، به جای «حکم»^{۱۳}، «دادنامه»، به جای «مجنی‌علیه»، «بزه‌دیده»، به جای «مصالحه»^{۱۴}، «سازش»، به جای «نفس»، «جان»، به جای «قاضی»^{۱۵}، «دادرس»، به جای «جهات تخفیف»، «سبب‌های کاهش دهنده» و به جای «تخفیف مجازات»^{۱۶}، «کاهش مجازات» در نظر

۱. بند ۱ ماده ۵۰۰ مکرر قانون الحاق دو ماده به کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی

۲. تبصره ماده ۲ قانون کاهش مجازات حبس تعزیری

۳. ماده ۵ قانون تشدید مجازات اسیدپاشی و حمایت از بزه‌دیدگان ناشی از آن

4. Sentencing

۵. ماده ۲ قانون کاهش مجازات حبس تعزیری

۶. ماده ۴ قانون کاهش مجازات حبس تعزیری

۷. ماده ۳ قانون کاهش مجازات حبس تعزیری

۸. ماده ۱ قانون تشدید مجازات اسیدپاشی و حمایت از بزه‌دیدگان ناشی از آن

۹. تبصره ۱ قانون الحاق دو تبصره به ماده (۶۱۷) قانون مجازات اسلامی (کتاب پنجم - تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده)

۱۰. تبصره ۵ قانون پیشگیری و مقابله با تقلب در تهیه آثار علمی

۱۱. بند «ت» ماده ۱ قانون مبارزه با تأمین مالی تروریسم

۱۲. الحاق دو ماده به کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی

۱۳. تبصره ماده ۲ قانون کاهش مجازات حبس تعزیری

۱۴. ماده ۲ قانون تشدید مجازات اسیدپاشی و حمایت از بزه‌دیدگان ناشی از آن

۱۵. ماده ۵ قانون تشدید مجازات اسیدپاشی و حمایت از بزه‌دیدگان ناشی از آن

۱۶. ماده ۸ قانون مبارزه با تأمین مالی تروریسم

گرفته شود. یکی از نویسندگان پیشنهاد داده است واژه‌های «قصاص»، «مجنی‌علیه»، «محکوم‌علیه»، «محکوم‌له» با واژه‌های فارسی «برابره»، «بزه‌دیده»، «دادباخته»، «دادبرده یا دادیافته» جایگزین شوند (ساکت، ۱۳۸۵: ۱۲-۱۴)؛

ه) **پرهیز از نوشته بیهوده (حشو) و تکراری** و در نتیجه زدودن واژه «قانون» در بندهای گوناگون ماده ۱ قانون کاهش مجازات حبس تعزیری، زدودن واژه «درجه» پیش از واژه «هشت»^۱، زدودن واژه «معادل» در گزاره «برابر معادل»^۲. همچنین در ماده ۱۳۷ موضوع ماده ۱۳ قانون کاهش مجازات حبس تعزیری «میانگین بین حداقل و حداکثر» کلمه «بین» بیهوده است.

و) **رعایت قواعد ویراستاری** و در نتیجه باید نیم‌فاصله‌ها (نیم‌بازه‌ها)، فاصله‌ها (بازه‌ها)، سنجه‌های جدانویسی و ... رعایت گردد.

۴.۶. سنجه خط

خط فارسی از جهت آرایه و چهره نباید به دیگر خط‌های زبانی وابسته باشد و تناسب و زیبایی آن همچون یک اصل رعایت شود (بهمنیار، ۱۳۲۲: ۵۶). واژه‌های بیگانه در زبان فارسی بر پایه اصل ناوابستگی خط و زبان و حاکمیت مقررات خط فارسی، باید با حروف ریشه‌دار فارسی نگاشته شوند (بهمنیار، ۱۳۲۳: ۲۵). از این رو نگارش واژگان غیرفارسی (لاتین) (BOT) و (BOO) در نوشته قانون سازگار با اصل ۱۵ قانون اساسی بوده و باید تلفظ آنها به صورت فارسی یعنی «بی. او. تی» و «بی. او. او» به کار برده شود (جمعی از پژوهشگران، ۱۳۹۵: ۴۴۲). بازگفت آیه‌ها و گزاره‌های قرآنی و یا گزاره‌ها و واژگان عربی که عیناً وارد زبان فارسی شده است - مانند بالقوه - به آیین نگارش عربی خواهد بود. نگه داشتن نشانه مصوت‌ها (ـَ، ـِ، ـُ) در خط به‌ویژه در تلفظ اسامی و واژگان غیرفارسی و یا واژگان دورافتاده که مایه پوشیدگی و لغزش معنا شود، الزامی است. با توجه به گسترش رسم‌الخط رایانه‌ای، پیشنهاد می‌شود که برای همسان‌سازی، چندین گونه از رسم‌الخط‌های رایانه‌ای از حیث زیبایی، تناسب به همراه اندازه آن نیز بازشناخته شود و در دستور کار مجلس شورای اسلامی قرار گیرد.

۱. تبصره ماده ۱۱، بند «ت» ماده ۱۳۴ موضوع ماده ۱۲ قانون کاهش مجازات حبس تعزیری ۱۳۹۰/۰۲/۲۳

۲. بند «ت» ماده ۱ قانون کاهش مجازات حبس تعزیری

۷. اصل‌های «زبان فارسی حقوقی» در دادرسی اساسی بر پایه اصل ۱۵ و سیاست‌های کلی نظام قانونگذاری

زبان حسب نقش و جایگاه می‌تواند کاربردی علمی، عادی، ادبی و گفتاری داشته باشد. آنچه در این بخش مورد نظر است کاربرد رسمی و گاه علمی زبان سنجه (معیار) در اسناد و نوشته‌های قانونی است. در نوشته‌های رسمی - علمی به‌واریون دیگر گونه‌های کاربردی زبان، باید واژه‌ها در معنای مستقیم و راستین خود به کار برده شوند (سمیعی (گیلانی)، ۱۳۸۹: ۸۰). بنابراین نویسه مصوبه‌ها افزون بر اینکه باید بر پایه زبان رسمی و عرفی باشد؛ بایسته است که از حیث تخصصی، زبان فارسی حقوقی در متن‌های یادشده نگهداشت شوند. زبان حقوقی، «سیاقی» است که به دست نقش‌آفرینان جامعه حقوقی مانند دادرسان و وکلا به کار گرفته می‌شود (حسینی، ۱۳۹۵: ۱۶۲) و به صورت نوشتاری یا شفاهی نگاشته و گفتار می‌شود. این زبان در قوانین و مقررات، کتاب‌های حقوقی و گفت‌وگوهای دانشگاه‌های حقوق کاربرد دارد. هر گرایش از دانش حقوق نیز زبان حقوقی ویژه خود را دارد که نیاز است در پاسداری از زبان حقوقی، مفاهیم تخصصی آن در نویسه مصوبه‌ها نگهداشت شوند. سیاست‌های کلی نظام قانونگذاری بر «شفافیت و عدم ابهام» و نیز «استحکام در ادبیات و اصطلاحات حقوقی» در گردآوری قانون‌ها پافشاری کرده است.^۱ این موضوع - که ناظر بر توانبخشی و تیزبینی در زبان حقوقی نوشته مصوبه‌ها است - را می‌توان به عنوان دو اصل در ادبیات حاکم بر نوشته‌های رسمی دانست؛ هرچند نگه‌داشتن سنجه‌های واژه‌گزینی و ویرایشی که در بخش‌های پیش به آن پرداختیم نیز در راستای استحکام ادبی و حقوقی نوشته‌های رسمی است؛ ولی اصل شفافیت و استحکام ادبیات حقوقی، بر سوبه‌های معنایی و پنداره‌های تخصصی نیز اشاره می‌کند که باید در کلیت مصوبه‌ها رعایت شود و شورای نگهبان نیز بر همین پایه بر آن‌ها نظارت کند. در این بخش کوشش می‌شود که افزون بر روشنگری این دو اصل و برخی از نمونه‌ها و سنجه‌های آن، افزون بر ظرفیت‌های اصل ۱۵ به گنجایش سیاست‌های کلی نظام قانونگذاری در پاسداری از زبان و خط فارسی نیز اشاره شود. موضوعی که نگارنده بر آن باور است که نبود نگهداشت این اصل‌ها می‌تواند پایه ایرادهای مجمع تشخیص مصلحت نظام و یا شورای نگهبان به گواه بند ۱ اصل ۱۱۰ قانون اساسی قرار گیرد.

۷.۱. اصل شفافیت^۲

موضوع دانش حقوق و قانون «تنظیم روابط اجتماعی و رفتارهای آدمیان در جامعه است» (الشریف، ۱۳۹۱: ۲۱۹) و تعیین‌کننده حقوق و تکالیف افراد در پهنه آزادی، جان، دارایی و آبروی آنهاست و از این رو نیاز است

۱. بند ۹ سیاست‌های کلی نظام قانونگذاری ابلاغی ۱۳۹۸/۰۷/۰۶

۲. بند ۹ سیاست‌های کلی نظام قانونگذاری ابلاغی ۱۳۹۸/۰۷/۰۶

که زبان قانون برای مخاطبانش روان و درخور فهم باشد و قانونگذار باید از «زبان و ادبیات روز جامعه» و با گفتاری ساده بهره گیرد (پورباقرانی، ۱۳۹۲: ۴۴ و ۵۲)؛ به گفته‌ای دیگر از آنجا که شنوده قانون همگان مردم است، باید به زبانی ساده، روان و درخور فهم برای مردم نوشته شود و هر اندازه که جامعه به قانون، آگاهی و دسترسی داشته باشند همان اندازه از ارتکاب بزه‌ها نیز کاسته می‌شود (یکاریا، ۱۳۸۹: ۳۹). اصل شفافیت قانون دستاورد اصل عرفی بودن حقوق است. منظور از عرفی بودن قوانین آن است که این قانون‌ها به‌راستی برخاسته از نیازهای اجتماعی مردم و برای همان مردم و عرف نوشته می‌شود و اینکه شنوده قانون را حقوقدانان، دادرسان و یا مجریان بدانیم پذیرفتنی نیست. قانونگذار و تأییدکننده آن (مانند نهاد شورای نگهبان) باید در ادبیات و نوشته قوانین به‌ویژه قوانین کیفری - که با تحدید و تهدید آزادی‌ها مردم روبه‌روست - تیزبینی لازم را در تصویب و تأیید قوانینی کنند که برای عموم مردم و عرف درخور فهم و گیرایی باشد؛ به‌گونه‌ای که برداشت یگانه و مشترکی از آن داشته باشند. بند ۹ سیاست‌های کلی نظام قانونگذاری، «شفافیت و عدم ابهام» را یک اصل در قانون‌نویسی و قانونگذاری دانسته که نگهداشت آن در متن و نویسه قوانین الزامی است. پوشیدگی و اجمال در قوانین نیز سبب‌های گوناگونی دارد. افزون بر خرده‌های (ایراد) ادبی و نبود نگهداشت اصول و سنج‌های نگارشی و ویرایشی که در بخش‌های پیش به آنها اشاره کردیم، سبب‌های دیگری مانند غیرکارشناسی و دوپهلوی بودن موضوع مصوبه، نبود به‌کارگیری واژگان تخصصی، نبود یکپارچگی مفاهیم، وجود استثنا بر عمومات و ... نیز مایه نبود شفافیت و روشنی است. با این حال هرچند که برخی از نویسندگان بر این باورند که یکی از ناتوانی‌های نظام قانونگذاری ایران نبود پشتیبانی از قانونگذاری شفاف در قوانین از جمله قانون اساسی است (مؤذن‌زادگان و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۰۸). ولی به‌نظر می‌رسد با روشنگری و تیزبینی در اصل ۱۵ قانون اساسی مبنی بر اینکه نگهداشت زبان فارسی در این اصل منصرف به زبان «شفاف، روشن و روان قانون با سیاق حقوقی آن» است، بتوان متن مصوبه‌هایی را که اصل شفافیت و روانی زبان حقوقی در آنها نگهداشت نشده است، به استناد اصل یادشده خرده گرفت؛ از سوی دیگر شورای نگهبان - برابر با رویه کنونی خود- به استناد بند ۱ اصل ۱۱۰ قانون اساسی، می‌تواند مصوبه‌هایی را که با سیاست‌های کلی ناسازگارند و یا با مفاد این سیاست‌ها برابر (منطبق) نیستند، مغایر با قانون اساسی تشخیص دهد. بنابراین بند یادشده نیز می‌تواند محمل پسندیده‌ای برای نظارت استصوابی شورای نگهبان بر متن قوانین است.

۲.۷. اصل استحکام ادبیات حقوقی

اصل استحکام ادبیات حقوقی یکی از هنجارهای بند ۹ سیاست‌های کلی نظام قانونگذاری است که نگهداشت آن در مصوبه‌های مجلس و دیگر نوشته‌های رسمی بایسته و نیازین است. برای استحکام در

ادبیات قوانین، بایسته است که متن قوانین با زبان حقوقی و به صورت روان و سلیس نگاشته شوند. یکی از شیوه‌های استحکام ادبیات حقوقی، به کار بردن واژگان تخصصی حقوقی است. این موضوع از آن روی مهم است که در نوشته‌های حقوقی معانی واژگان دارای آثار حقوقی‌اند و نبود پرداختن به این اصل، مایه دوپهلویی قانون، هم در میان حقوقدانان و هم تابعان حقوق خواهد شد. همچنین وجود چند پیام یا حکم در یک ماده مایه درازای حکم و گاه «سربستگی (ابهام) و پوشیدگی (اجمال)» آن می‌شود؛ افزون بر اینکه یادگیری و پیام‌رسانی قانون را برای همگان سخت‌تر می‌کند (حاجی ده‌آبادی، ۱۳۸۵: ۹۶).

واگذار کردن (احاله) حکم یا آثار حکم یک ماده قانونی به حکمی دیگر مانند واگذار کردن (احاله) مجازات در قوانین کیفری، که به صورت غالب با واژه «در حکم» نوشتار می‌شود، از جهت سیاق ادبی از مصادیق مانندسازی (تشبیه) حقوقی مجمل است (امام‌وردی، ۱۳۹۰: ۲۵۱) هرچند که مانندسازی حقوقی به‌ویژه مانندسازی (تشبیه) مطلق مایه کوتاهی (ایجاز) در گفتار قانون و سودمند در قانون‌نویسی است (امام‌وردی، ۱۳۹۰: ۲۵۶)، لیکن کوتاهی سخن (ایجاز) در قوانین ماهوی محدودکننده آزادی مانند قوانین کیفری نباید به‌گونه‌ای باشد که به اصل روشنی آن زیانی وارد آورد. در همین زمینه شورای نگهبان، «استحکام ادبیات» بند (۱-۲) ماده ۱ طرح شفافیت قوای سه‌گانه، دستگاه‌های اجرایی و سایر نهادها را از حیث شیوه نگارش و تکرار اسامی دستگاه‌های مشمول قانون با عناوین گوناگون مانند آوردن گزاره «کلیه وزارتخانه‌ها، سازمان‌ها و ...» پس از گزاره «کلیه دستگاه‌های اجرایی موضوع ماده ۵ قانون مدیریت خدمات کشوری» دارای ایراد و مغایر با جزء ۴ بند ۹ سیاست‌های کلی نظام قانون‌گذاری و در نتیجه بند ۱ اصل ۱۱۰ قانون اساسی بازشناخت^۱ شورای نگهبان در پایان نامه یادشده، ایرادهای ویرایشی و نگارشی دیگر در ماده‌های ۱ و ۳ را به صورت تذکر «گوشزد» به مجلس شورای اسلامی اعلام کرده است. از جمله ایراد ویرایشی مانند درست کردن گزاره «بیمه سلامت» به «سازمان بیمه سلامت ایرانیان» در بند (۱-۲) ماده ۱ و یا ایراد نشانه‌گذاری مانند جابه‌جایی کمانک (پرانتز) نوشته‌شده در ابتدای ماده ۳ به پس از گزاره «از جمله مجمع تشخیص مصلحت نظام» اشاره کرد. از موارد دیگری که مایه استحکام ادبیات نوشته‌های حقوقی است می‌توان به پرهیز از واژه‌های تکراری و بیهوده (حشو) و گزینش عنوان درخور برای قانون، اشاره کرد.

۸. نتیجه

زبان و خط فارسی جزء نام و نشان (هویت) و شهرآیینی (تمدن) اسلامی - ایرانی است که پاسداری از آن باید فرهنگ شود (حداد عادل، ۱۳۹۵: ۲۶). برابر اصل ۱۵ قانون اساسی همگی اسناد و متون رسمی از جمله

۱. نامه شماره ۱۰۲/۳۱۲۴۵ مورخ ۱۴۰۱/۰۳/۲۳ شورای نگهبان

نوشته مصوبه‌های مجلس شورای اسلامی باید با زبان و خط فارسی باشد. شورای نگهبان بر پایه دادرسی اساسی در راستای پاسداشت زبان و خط فارسی تاکنون ایرادهایی را از حیث به‌کارگیری «واژگان بیگانه»، مغایر با اصل یادشده به مجلس اعلام کرده است؛ این در حالی است که زبان و خط فارسی در این اصل به معنای هنجارها و سنجه‌های عرفی و معمول نگهداشت ادبیات، خط و زبان فارسی از جمله سنجه‌های ویرایشی، املائی، دستوری، پنداری (مفهومی) نیز است که بند ۹ سیاست‌های کلی نظام قانون‌گذاری نیز ناظر بر رعایت آنهاست. در همین زمینه بایسته است که شورای نگهبان با در نظر گرفتن رویکرد پیشینه‌ای (حداکثری) و در راستای «عدم ابهام و شفافیت و همچنین استحکام ادبیات حقوقی» بر مصوبات نظارت کند. اصل ۱۵ قانون اساسی، بند ۹ سیاست‌های کلی نظام انتخابات، بند ۱ اصل ۱۱۰ قانون اساسی و همچنین مقررات و اصول مصوب فرهنگستان زبان و ادب فارسی، مهم‌ترین گنجانه (ظرفیت) و مستندهای قانونی و ماهوی برای نظارت شورای نگهبان بر نوشته‌های مصوبه‌ها و بازسازی آنها به‌دست مجلس شورای اسلامی خواهد بود. رعایت اصول و هنجارهای یادشده می‌تواند پیش‌درآمدی برای استواری و استحکام متن‌های حقوقی - که از تیزیابی و نگارش ادبی بایسته و واژگان ریشه‌دار حقوقی برخوردار نیستند (ساکت، ۱۳۸۵: ۱) باشد و زمینه جهانی و یا مرجع شدن زبان فارسی^۱ را فراهم کند.

منابع

۱. فارسی

الف) کتاب‌ها

۱. آصفی، آصفه (بی‌تا). نگاهی به ادب پارسی. تهران: چاپخانه مروی.
۲. براون، ادوارد (۱۳۶۷). تاریخ ادبیات ایران (از فردوسی تا سعدی). ترجمه فتح‌الله مجتبیایی، چ چهارم، تهران: مروارید.
۳. بکاریا، سزار (۱۳۸۹). رساله جرائم و مجازات‌ها. ترجمه محمدعلی اردبیلی، چ ششم، تهران: میزان.
۴. جمعی از پژوهشگران (۱۳۹۳). مبانی نظرات شورای نگهبان در خصوص مصوبات و استفساریه‌های سال ۱۳۹۰. چ اول، تهران: پژوهشکده شورای نگهبان.
۵. جمعی از پژوهشگران (۱۳۹۵). مبانی نظرات شورای نگهبان در خصوص مصوبات و استفساریه‌های سال ۱۳۹۳. چ اول، تهران: پژوهشکده شورای نگهبان.

۱. تأکید مقام معظم رهبری بر اینکه پیشرفت علمی کشور باید به‌گونه‌ای شود که زبان فارسی مرجع زبان علمی قرار گیرد (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار جمعی از اساتید دانشگاه‌ها مورخ ۱۳۹۵/۰۳/۲۹ و همچنین در دیدار جمعی از مداحان اهل‌بیت (ع) مورخ ۱۳۹۵/۰۱/۱۱)

۶. جمعی از پژوهشگران (۱۳۹۸). مبانی نظرات شورای نگهبان در خصوص مصوبات و استفساریه‌های سال ۱۳۹۴. چ اول، تهران: پژوهشکده شورای نگهبان.
۷. جمعی از پژوهشگران (۱۳۹۴). مبانی نظرات شورای نگهبان در خصوص مصوبات و استفساریه‌های سال ۱۳۹۱. چ اول، تهران: انتشارات پژوهشکده شورای نگهبان.
۸. حاجی ده‌آبادی، احمد (۱۳۸۵). *بایسته‌های تقنین (با نگاهی به قانون مجازات اسلامی)*. چ دوم، قم: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
۹. دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۷). *لغت‌نامه*، جلد مقدمه، به قلم گروهی از نویسندگان، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، مؤسسه لغت‌نامه دهخدا، چاپ دوم.
۱۰. ساکت، محمدحسین (۱۳۸۵). *دادکاوی (روزنه‌ای به اندیشه‌نگاری حقوقی)*. چ اول، تهران: شرکت سهامی انتشار.
۱۱. سمیعی (گیلانی)، احمد (۱۳۸۹). *نگارش و ویرایش*. چ یازدهم، تهران: سمت.
۱۲. الشریف، محمد مهدی (۱۳۹۱). *منطق حقوق*. چ اول، تهران: شرکت سهامی انتشار.
۱۳. فتحی، محمد و کوهی اصفهانی، کاظم (۱۳۹۴). *اصول قانون اساسی در پرتو نظرات شورای نگهبان (۱۳۹۴-۱۳۵۹) اصول ۱ تا ۵۵ قانون اساسی*، ج ۱، چ اول، تهران: پژوهشکده شورای نگهبان.
۱۴. فرهنگستان زبان و ادب فارسی (۱۳۹۴). *دستور خط فارسی*. چ سیزدهم، تهران: نشر آثار.
۱۵. گیدنز، آنتونی (۱۳۹۱). *جامعه‌شناسی*. ترجمه منوچهر صبوری، چ بیست و هفتم، تهران: نی.
۱۶. معین، محمد (۱۳۷۷). «*لغت‌نامه*»، *لغت‌نامه دهخدا*. ج مقدمه، به قلم گروهی از نویسندگان، تهران: مؤسسه لغت‌نامه دهخدا، انتشارات دانشگاه تهران.
۱۷. ناتل خانلری، پرویز (۱۳۶۹). *تاریخ زبان فارسی*. ج ۱، چ چهارم، تهران: نشر نو.
۱۸. همایی، جلال‌الدین (بی‌تا). *تاریخ ادبیات ایران*. ج ۱ و ۲، تهران: فروغی.

ب) مقالات

۱۹. اماموردی، محمدحسن (۱۳۹۰). جایگاه تشبیه در تدوین قوانین. *مجله پژوهش‌های حقوقی*، ۱۹، ۲۴۳ - ۲۶۳.
۲۰. بهمنیار، احمد (۱۳۲۲). *املائی فارسی. نامه فرهنگستان (قدیم)*، خطابه ورودی آقای احمد بهمنیار، استاد دانشگاه در فرهنگستان، ۱ (۴)، ۴۲ - ۶۶.
۲۱. بهمنیار، احمد (۱۳۲۳). *املائی فارسی. نامه فرهنگستان (قدیم)*، سال دوم، خطابه ورودی آقای احمد بهمنیار، استاد دانشگاه در فرهنگستان، ۱، ۵ - ۳۶.
۲۲. پوربافرانی، حسن (۱۳۹۲). *بایدها و نبایدهای جرم‌انگاری در حقوق کیفری ایران*. *مجلس و راهبرد*، (۷۵)، ۲۵ - ۵۲.
۲۳. حداد عادل، غلامعلی (۱۳۹۵). چرا واژه‌گزینی ضرورت دارد؟. *ویژه‌نامه فرهنگستان*، (۱)، ۱۷ - ۲۷.
۲۴. حسینی، محمدرضا (۱۳۹۵). *سیر تطور واژه‌گزینی اصطلاحات حقوقی در زبان فارسی نو*. *ویژه‌نامه فرهنگستان*، (۱)، ۱۶۱ - ۱۷۸.
۲۵. رحیم‌پور، احداالله و نوروزی، ثوراله (۱۳۹۶). *زبان فارسی در آیین کلام مقام معظم رهبری*، حضرت امام

- خامنه‌ای. فصلنامه بهارستان سخن، ۱۴ (۳۸)، ۱۹۳-۲۱۰.
۲۶. شایگان، داریوش، سعدی: زمان اجتماعی اهل ادب. سعدی‌شناسی، ۱۹، ۲۲۰-۲۰۳.
۲۷. فروغی، محمدعلی، گزیده گلستان سعدی، ص ۶۸ به نقل از: شایگان، داریوش (۱۳۹۵). سعدی: زمان اجتماعی اهل ادب، سعدی‌شناسی، (۱۹)، ۲۰۳-۲۲۰.
۲۸. مرتضویان، علی (۱۳۷۴). بحران هویت ملی: نقش زبان و خط مشترک در بازسازی هویت ملی. فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، ۴ (۲) (۹)، ۳۵-۴۶.
۲۹. موذن‌زادگان، حسنعلی و رهدارپور، حامد (۱۳۹۷). اصل شفافیت قانون و جایگاه آن در رویه قضایی دیوان اروپایی حقوق بشر و حقوق کیفری ایران. فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضایی، ۸۱، ۱۹۳ - ۲۲۰.
۳۰. میرزایی حصاریان، محمدباقر (۱۳۹۹). جایگاه زبان فارسی در تمدن نوین اسلامی از دیدگاه مقام معظم رهبری. مطالعات الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، (۱۶)، ۴۸-۷۵.
۳۱. نیکلا راست (بی‌تا). زبان‌ها و لهجه‌های ایرانی. فرهنگ ایران زمین، (۱)، ۱ - ۴۰.
۳۲. همایی، جلال‌الدین (۱۳۲۲). گفتار در صرف و نحو فارسی. نامه فرهنگستان، ۱ (۲)، ۲۶ - ۶۸.
۳۳. یارشاطر، احسان (۱۳۷۷). زبان‌ها و لهجه‌های ایرانی. لغت‌نامه دهخدا، ج مقدمه، به قلم گروهی از نویسندگان، تهران: مؤسسه لغت‌نامه دهخدا، انتشارات دانشگاه تهران.